

HOOFSTUK . 5 .DIE TIRAN VAN POTCHEFSTROOM

Vir 'n maand het Cronje met die beleg voortgegaan en nog niks uitgevoer nie. Toe op die 22 ste Januarie 1881

" deden de rooijes een onverwachten uitval op onze schansen" 1)

skryf Cronje. By hierdie geleentheid het die Engelse twee van sy burgers gevange geneem en twee ander het sommer oorgegee. Na die skermutseling is op versoek van die Engelse aanvoerder ooreengekom om 'n wapenstilstand van een uur toe te staan sodat wedersyds gewondes en gesneuweldes uitgelewer kon word. Die Engelse het Cronje ook gevra om medisyne en verband-²⁾ linne aan hulle te stuur wat hy gewilliglik gedoen het.

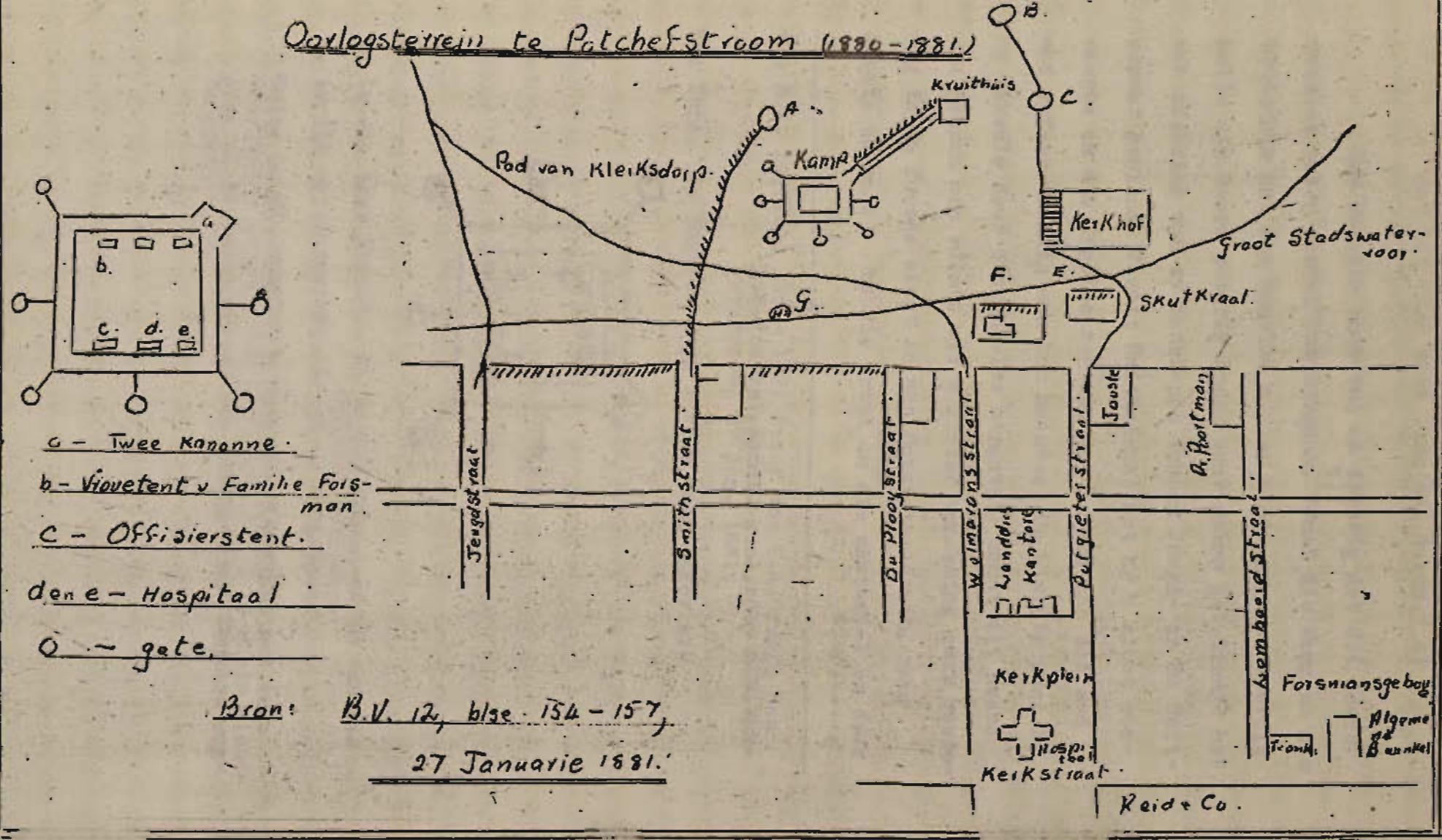
" We thanked the Boer Commander for his thought of our wounded, "skryf kolonel Winsloe," and so this affair ended. Civilities like these take the sting off warfare, and I must say for the Boers that they were never behind in such things. They are a fine, manly, sturdy race, such as I should like to live among. Who can blame them for fighting for their independence? We, at least, did not do so." 3)

Na hierdie skermutseling het die beleg eentonig voortgegaan. Cronje was oortuig daarvan dat die Engelse nie meer lank kon uithou nie. Teen die end van Januarie 1881 skryf hy aan Joubert dat hy binnekort meer versterking sou stuur, want

" de rot (die Engelse) zit nog/....

- 1). B.V. 12 , bls.139 : Brief van P.A.Cronje aan die Driemanskap, Potchefstroom, 25 Jan. 1881.
- 2). B.V.12, bls.135: Brief van P.A.Cronje aan Kol.R.W.C. Winsloe, Potchefstroom, 22 Jan. 1881.
- 3). Lady Bellairs: The Transvaal War, bls.260.

Oorlogsterrein te Potchefstroom (1880-1881.)

a - Twee Kanonne.

b - Vivetent v Familie Foisman.

c - Offisierstent.

d en e - Hospitaal.

o - gate.

Bron: B.V. 12, blse. 154-157,

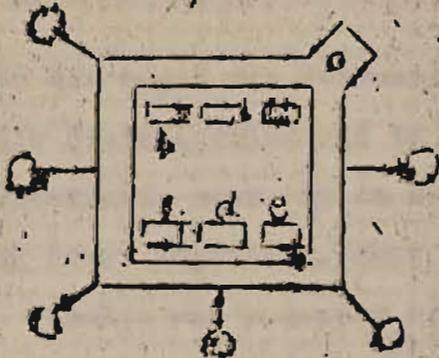
27 Januarie 1881.

nog altijd in de val, en zoodra hij zijn neus uitsteekt wordt hij geknipt. Ik verwag dat het niet meer lang zal duren." 4)

Die Engelse kamp was so ingerig dat die Boere moeilik tot 'n aanval kon oorgaan. Vanaf die kamp na die kruithuis het die Engelse 'n diep sloot gegrawe waaruit hulle die Boere gedurig onder vuur gehou het. Cronje het een afdeling van sy manskappe tussen Jeugd- en Du Toitstraat geplaas. Vanuit Smithstraat het hy 'n sloot weerswaarts om die Engelse gegrawe met 'n fort aan die end wat vyf-en-twintig man kon huisves. Op hierdie punt is hy dikwels deur die Engelse aangeval, omdat dit weens die gebrok aan ruimte vir 'n groter bemanning swak verdedig is. 'n Tweede sloot is van Potgieterstraat, naby Jooste se huis by die tronk om die skutkraal en deur die/.....

4): B.V. 12, blse. 154 - 157: Brief van P.A.Cronje aan P.J.Joubert, Komdt.-genl. naby M.W.Wakerstroom, 27 Jan. 1881.

5). Ibid. Die Engelse kamp was as volg ingerig:-

- a. is die twee kanonne. b. is die vrouetent en van die familie Forsman.
 c. is die offisierstent. d. en e. hospitaal.

Buite om die kamp is 'n diep sloot gegrawe met toue daaromheen gespan. Van die groot sloot is klein slootjies na die gate O gegrawe, waarin snags Engelse wagte geplaas is.

die kerkhof tot by die fort noordoos van die kruithuis gegrawe. In hierdie sloot, die tronk, skutkraal en kerkhof het Cronje 'n sterk afdeling geplaas sodat die Engelse deeglik omsingel was.⁶⁾

Kolonel Winsloe het by Cronje geïnterresseer teen die gebruik van ontplofbare koëls deur die Boere. Hy het beweer dat dit in stryd is met die traktaat van Geneve⁷⁾. Cronje het dit vreemd gevind dat die Engelse beswaar aangeteken het. Hulle het die Boere as rebelle beskou en self met ontplofbare kanonkoëls geskiet. Buitendien is die koëls na die oorgawe van majoor Clarke in die Landdroskantoor gevind. Cronje het erken dat hy van genoemde traktaat geen kennis gedra het nie. Die saak is na die regering verwys. Totdat hy die beslissing van die regering verneem, sou hy voortgaan om die patrone te gebruik.⁸⁾ Op 'n tweede klag van Winsloe is hom meegedeel dat reeds aan die burgers opdrag gegee is om voortaan die gebruik van die patrone te staak.⁹⁾

In die begin van Februarie het Cronje tyding gekry van die Boere-oorwinnings by die Drakensberge.¹⁰⁾

Dit was opwekkende nuus. Hy en sy manskappe het die Engelse kamp nouer ingesluit, maar dit het nie maklik gegaan nie. Winsloe was 'n dapper krygsman wat elke duim grond hardnekkig verdedig het.¹¹⁾ Cronje se taak sou makliker gewees het as hy 'n kanon tot sy beskikking gehad het/.....

6). B.V.12, blse. 154 - 157. Ibid.

7). Die traktaat dateer vanaf 1864.

8). B.V.12, blse. 154 - 157. Ibid.

9). B.V. 11: Brief van P.A.Cronje aan Kol.Winsloe, Potchefstroom, 5 Febr. 1881.

10). Laingsnek en Ingogo.

11). Herinneringen, 1 September 1913.

het. Kommandant Greeff het hom meegedeel dat in Lichtenburg 'n kanon was wat aan 'n ryk winkelier behoort het. Die kanon is gebruik om by plegtige geleenthede saluutskote te vuur. Greeff is gestuur om die kanon in beslag te neem en na Potchefstroom te bring. Die kanonvuur van die Engelse kon toe beantwoord word.⁽¹²⁾

Die Kommandant-generaal het die posisie te Potchefstroom nietemin nie vertrou nie. Hy het dit as onmoontlik beskou dat die ellendige Engelse kamp nog kon staan. Daar moes verraad op die spel wees. Daar was te veel kos in die dorp. Dit is ongetwyfeld in donker nagte in die kamp ingebring. Cronje moes tot groter versigtigheid gemaak word. Die kamp moes beter bewaak word en sorg gedra word dat persone nie in en uit die kamp loop nie.⁽¹³⁾

Cronje moes gedurig op sy hoede wees, want gedurende hierdie tyd is baie gerugte versprei. Op 23 Februarie waarsku hy kommandant Kock van Bloemhof dat hy in 'n lokale koerant gelees het van die voorneme van die Britse regering om vierhonderd gevangenes uit die onlangse Basoeto-oorlog na Kimberley te stuur. Tweeduisend troepe is op weg na Basoetoland om vandaar deur die Oranje-Vrystaat te trek. Hy beskou dit as 'n set van die Engelse om Potchefstroom aan te val.⁽¹⁴⁾ Dit was egter nie so nie.
Aan/.....

12). Herinneringen, 1 September 1913.

13). B.V.3 : P.J.Joubert per brief aan S.J.P.Kruger, Hoofdkwartier, 21 Febr. 1881.

14). B.V.12, blse 276 : Brief van P.A.Cronje aan Komdt. Kock van Bloemhof, Potchefstroom, 23 Febr. 1881.

Aan die Natalse grens het generaal Colley hom vir die beslissende slag gereed gemaak. In die nag van 26 Februarie 1881 het hy met 800 troepe en enige kanonne daarin geslaag om bo-op die kop van Majosba posisie in te neem. Die volgende dag het 150 vrywilligers van die kommandantskappe van Nicolaas Smit, A. Pretorius en G. Meyer onder aanvoering van veldkornette D.J. Malan, Stephanus Roos en Joachim Ferreira die kop bestorm. Na 'n heilige geveg is die Engelse verpletterend verslaan. Generaal Colley het in die geveg gesneuwel.¹⁵⁾

Sir Evelyn Wood is as Colley se opvolger aangestel. Op 4 Maart stel president Brand aan Wood en Joubert per telegram voor om 'n wapenstilstand te sluit. Albei generaals het met die voorstel ingestem. Op 6 Maart¹⁶⁾ is die voorwaardes van die wapenstilstand onderteken. Vyandelikhede sou vanaf 6 Maart tot middernag 14 Maart 1881 gestaak word. Gedurende hierdie tyd sou beide partye geen voorwaartse beweging buite sy teenswoordige posisie maak nie; binne sy grense kon elkeen na willekeur optree. As hy dit nodig ag, kon Wood of sy opvolger kosvoorrade en brandhout vir agt dae aan die Britse garnisoene in Transvaal stuur. Geen ammunisie mog versend word nie. Die Boere-aanvoerders onderneem om die voorrade deur te stuur, maar moes netsoos die Britse garnisoene vyandelikhede vir agt dae staak eers nadat die voorrade gearriveer het.
Die/.....

- 15). Dr. M. Heyns, bls. 376 - 378; J.A. Mouton, bls. 72; H.P. van Collier: Stephanus Johannes Roos. Historiese Studies, bls. 155. Jaargang 2, Nr. 3. Jan. 1941.
 16). Dr. M. Heyns, bls. 384; J.A. Mouton, bls. 74 - 75; Jorissen; bls. 73.

Leiers van die Eerste Vryheidsoorlog.

—(Foto Uit Andriessen.)

Die persone wat die waens begelei, moes weer teruggestuur word. Hulle sou ook nie toegelaat word om die kampe binne te gaan of om daar as versterking agter te bly nie. Hulle sou as neutraal beskou word totdat hulle weer binne die Britse grense terug is. Generaal Joubert het onderneem om dadelik aan die garnisoene sowel as aan die Boere-aanvoeders, aldaar, die voorwaardes van die wapenstilstand bekend te maak. Hy sou ook sy invloed gebruik om die verskillende aanvoeders te beweeg om die gewonde van die Engelse na die Britse grenslyn in Natal te stuur. ¹⁷⁾

Op 10 Maart 1881 het die regering te Heidelberg 'n brief van generaal Joubert ontvang waarin hy Kruger van die ooreenkoms tussen hom en Wood verwittig .Hy bepaal Kruger se aandag by die feit dat die wapenstilstand by die kampe begin op die dag wanneer die waens met kosvoorrade daar sou aankom en nie voor die tyd nie. Die waens moes ongehinderd deurtog verleen word, maar teen verraaiers bewaak word. Die leiers en drywers moes nie in die kampe toegelaat of die geleentheid geskenk word om met die Engelse te onderhandel nie. Die mense om en by die kamp moes gedurende die wapenstilstand verhinder word om naby die kamp te kom. Binne in die kamp moes dieselfde regulasies gehoorsaam word. Joubert het vermoed dat die waens eers oor tien of twaalf dae by Potchefstroom sou aankom. Teen daardie tyd sou hulle 'n meer gedetermineerde vrede of oorlog hê. Hy versoek Kruger om volgens akkoord al/.....

17). Joubert-Kolleksie. 7.2529: Akte van ooreenkoms tussen Sir Evelyn Wood, Majoor Fraser, R.E., Kaptein Maude, Mnr. Thorburgh en P.J. Joubert, D.O. Uys, C.J. Joubert en G.H. Fouche, 5 Maart 1881; Staats-courant, Nr. 10, 16 Maart 1881; Dr. M. Heyns, bls. 384.

al die garnisoene en Boere-aanvoorders aldaar die terme
18)
bekend te maak.

Hierdie brief te saam met ander instruksies is onmiddellik na Cronje afgestuurd. Kruger het hom ook meegedeel dat hy gereed was om na die Drakensberge te vertrek. Hy wys Cronje daarop dat dit sy plig is om Winsloe van die wapenstilstand tussen Wood en Joubert kennis te gee, maar dat die wapenstilstand te Potchefstroom eers nadat die waens daar aangekom het, sou begin. Voor die tyd kon krygsoperasies voortgaan. Die provisie is slegs vir agt dae, daarom moes Cronje 'n noukeurige opgaaf maak van die aantal persone in die kamp om daarvolgens die kos uit te deel. Wanneer die waens aankom en die kos afgelewer is, vang die wapenstilstand aan. Soos uit die brief van Joubert gesien kon word, beteken die wapenstilstand slegs stilstand van stryd om die troepe geleentheid te skenk om te eet. Die troepe moes in hulle posisies bly en niemand moes toegelaat word om naby hulle te kom nie. Hy vestig Cronje se aandag op Joubert se brief. Die tyd het aangebreek dat die Boere moes volhou. Al die originele manskappe moes opgekommandeer word, want as die Engelse nie 'n behoorlike vrede wou sluit nie, moes die Boere gereed wees om tot die dood toe vir hulle vryheid te veg. Cronje moes dadelik aan Joubert se bevels uitvoering gee. Aan Winsloe moes hy voorstel om sy gewondes na die Britse linies in Natal te stuur.

Cronje/....

18). Buitengewoon nommer der Staats-Courant, Pretoria,
27 Junij 1881, blse. V - VI; Dr. M. Heyns, blse. 302 - 303.

19). B.V.8: Brief van S.J.P. Kruger aan P.A. Cronje, Heidelberg, 10 Maart 1881;
Buitengewoon nommer der Staats-Courant, Pretoria,
27 Junij 1881, bls. VI;
Dr. M. Heyns, blse. 302 - 303.

Cronje het hierdie brief van Kruger op 12 Maart ontvang. Hy was net besig om afskrifte van die brief te maak om na Rustenburg, Marico en Bloemhof te stuur, toe G.P.Mollett daar aankom en hom 'n brief van president Brand van die Oranje-Vrystaat oorhandig. Brand het 'n telegram wat hy van Sir F.Wood ontvang het by sy brief ingesluit. In die telegram versoek hy president Brand om die Engelse garnisoen te Potchefstroom van die wapenstilstand in kennis te stel. Brand het Cronje se toestemming gevra om Mollett persoonlik met 'n soortgelyke brief waarin die terme van die ooreenkoms tussen Wood en Joubert uiteengesit is, na Winsloe deur te stuur. Hierdie versoek was regstreeks in stryd met die opdrag wat hy van Kruger en Joubert ontvang het. Daarom het hy besluit om die saak eers voor die krygsraad te bring. Hy het die regte procedure gevolg.²⁰⁾

Op 14 Maart is krygsraad gehou. Aan Brand is geskryf dat voor sy brief afgelewer is, volledige instruksies reeds van die regering te Heidelberg ontvang is. Daarom is besluit om die regering te Heidelberg die toedrag van sake te verduidelik en op verder instruksies te wag. Voorlopig sou die Engelse aanvoerder nog nie in kennis gestel word nie. Brand se brief sou in bewaring gehou word tot-²¹⁾ dat die regering duidelike bevele ditreik.

Op/.....

20). Dr.A.Heyns, blse.303-304; buitengewoon nommer...., 27 Junij 1881, bls.VIII.

21). B.V.12, blse.316-321: Brief van P.A.Cronje aan S.J. P.Kruger, Potchefstroom, 16 Maart 1881; B.V.5 : Notulen van den Krijgsraad te Potchefstroom op den 14 den Maart 1881; M.Nathan; Paul Kruger. His Life and Times, bls.172 stel Cronje in 'n verkeerde lig. Cronje sou dan aangehou het met skiet nadat hy geweet het dat die wapenstilstand gesluit is. Hy skryf:

" There was subsequently a great dispute because/.....

Op 16 Maart het die poskoets na Heidelberg vertrek en daarmee is die brief aan die regering gestuur waarin instruksies gevra word. Voordat die regering se antwoord ontvang is, het 'n brief van Winsloe Cronje bereik. Die brief is laat die aand van 18 Maart geskryf en vroeg die volgende more afgelewer. Winsloe skryf dat dit onder sy aandag gebring is dat Wood en Joubert tot 'n wapenstilstand van agt dae ooreengekom het. In die tweede klousule merk hy op dat Wood of sy opvolger geregtig is om lewensmiddele en brandhout vir agt dae deur die Boerelinië na die Britse garnisoene te stuur. Hy merk ook op dat die Boereamptenare onderneem om die lewensmiddele deur te stuur en dat die vyandelikhede vir agt dae gestaak sou word eers nadat die waens aangekom het. Joubert het onderneem om die terme van ooreenkoms dadelik aan die garnisoene en die aanvoeders bekend te maak. Uit konfidensiële bron het Winsloe verneem dat die waens aangekom het en buite die dorp wag om ingelaat te word. Cronje is versoek om hom 'n persoonlike onderhoud toe te staan om die terme van die ooreenkoms te bespreek.

Cronje/...

---

because Cronje, who commanded the Boers at the siege of Potchefstroom, which was defended by Colonel Winsloe - continued firing at the fort after he knew that armistice had been concluded. Rumours that an armistice was contemplated were circulated at Potchefstroom as early as March 7. On March 13 two messengers arrived bringing news to Cronje from President Brand of the conclusion of armistice. Cronje refused to deliver their letter to Winsloe, though the Free State messengers remonstrated. The next day the news was confirmed. Two days later the Staats Courant published the agreement for the armistice, but still Cronje did not notify the garrison in the fort. The next day Colonel Winsloe and Cronje discussed the terms of British capitulation. On the following day (March 21) the capitulation was agreed to; but Winsloe, on hearing that he had agreed upon surrender while kept ignorant of the armistice, insisted that his men should leave with the honours of war, and his officers should retain their side of arms". Hierdie beskrywing is vol onjuisthede en vooroordeel; Lady Bellairs, bls. 275; T.F. Carter: A Narrative of the Boer War, bls. 243. 22). B.V. 8 : Brief van kol. Winsloe aan Cronje, Potchefstroom, 13 Maart 1881.

Cronje het op hierdie brief geantwoord dat hy hom stiptelik aan die voorwaardes van die wapenstilstand²³⁾ sou hou. Hy het Winsloe verseker dat die kosvoerrade nog nie gearriveer het nie, maar sodra dit aankom, hy met hom sou onderhandel.

Winsloe het die brief waarin die terme van die ooreenkoms uiteengesit is, ter hand gehad.²⁴⁾ Hy het dus nie in onkunde verkeer nie, maar alles net so goed as Cronje geweet. Kort na die ontvangs van Cronje se antwoord het hy weer op 'n onderhoud aangedring. Dit was nie om die terme van die wapenstilstand te bespreek nie, maar om sekere gewigtige dokumente voor Cronje te lê.²⁵⁾

Cronje het ingewillig om die onderhoud toe te staan 'n Plek halfweg tussen die Engelse kamp en die Boereskanse is vir die samekoms aangewys. Vanaf twaalfuur die middag sou vyandelikhede wedersyds gestaak word totdat die onderhoud afgeloop is. Cronje het Winsloe duidelik laat verstaan dat gedurende die tyd van staking van vyandelikhede, die posisies aan beide kante dieselfde moes bly. Niemand sou toegelaat word om naby die Engelse kamp of Boereskanse te kom en gesprekke aan te knoop nie.²⁶⁾

Generaal Cronje het 'n tent vir die samekoms laat/.....

23). B.V.12, bls.322: Brief van P.A.Cronje aan Kolonel Winsloe, Potchefstroom, 19 Maart 1881;

Staats-Courant, 27 Jun. 1881, bls.V11.

24). Dit is die brief wat Mollett moes aflewer. Hy is toegelaat om met Raaff te praat en moes toe die brief aan hom oorhandig het; T.F.Carter, bls.243.

25). Dr.M.Heyns, bls.304; Staats-Courant, Ibid.

26). B.V.12, bls.322. Ibid.; Charles L.Norris-Newman: With The Boers in the Transvaal and Orange Free State, blse. 360 -361.

laat opslaan en vergesel van Volksraadslid C. Bodenstein, kommandante J. Kock en J. M. Wolmarans met advokaat G. H. Buskus as tolk, het hy op die vasgestelde tyd daarheen gegaan om Winsloe te ontmoet. Kolonel Winsloe, vergesel van luitenant Rundell, Wollies en 'n burger Nelson, het na die tent gestap. Almal het buite die tent gebly. Winsloe het twee dokumente in sy hand gehad, die een na die ander voorgelees terwyl Cronje geluister het. Dit was 'n kopie van die wapenstilstandvoorwaardes en van Sir Evelyn Wood se telegram aan president Brand.²⁷⁾

Winsloe het daarop gewys dat generaal Joubert onderneem het om dadelik aan die garnisoene kennis te gee en het gevra waarom Cronje dit nie gedoen het nie. Cronje het geantwoord dat nadat hy sy instruksies ontvang het daar iets voorgeval het wat hom genoodsaak het om die kennisgewing uit te stel totdat die regering hom verdere instruksies toegestuur het. Winsloe het ook verklaar dat hy berig gekry het dat die waens met die kosvoorrade te Potchefstroom aangekom het. Dit is deur Cronje ontken. Winsloe was nog nie tevrede nie en het gevra of die waens dan nie op die oewers van die Vaalrivier in die Oranje-Vrystaat is nie. Weereens het Cronje geantwoord dat hy daarvan geen kennis dra nie.²⁸⁾

Hierna is Winsloe en sy staf versoek om in die tent te kom. 'n Onderhoud oor die wapenstilstand het begin.
Winsloe/.....

27). Dr. M. Heyns, bls. 304; Buitengewone nommer der Staatscourant, Pretoria, 27 Jun. 1881, bls. VIII.

28). Ibid.; Herinneringen, 1 September 1913; Charles L. Norris-Newman, bls. 361.

Winsloe was oortuig dat op die wapenstilstand vrede sou volg. Hy was begerig dat hy en Cronje verdere bloedvergieting in Potchefstroom moes verhoed. Hy versoek Cronje om die wenslikheid van 'n afsonderlike wapenstilstand tussen hulle te Potchefstroom te oorweeg. Dit sou nie nodig wees om te wag totdat die waens aankom nie. Dit is ook nie nodig om hom van voedsel te voorsien nie aangesien hy agt dae kon volhou. Cronje se antwoord was dat die terme van die wapenstilstand hom nie toegelaat het om die voorstel aan te neem nie en sy nader bevel belet hom ook om dit te doen.

Winsloe en sy staf het vir 'n rukkie na buite gegaan, teruggekeer en gevra of dit moontlik is om 'n wapenstilstand van vier-en-twintig uur toe te staan, gedurende welke tyd hy en sy offisiere oor 'n moontlike oorgawe wou besluit. Cronje en sy gevolg het ook vir enkele oomblikke buite die tent beraadslaag. Hy het 'n wapenstilstand goedgekeur. Vyandelikhede sou wedersyds tot die volgende middag om twaalfuur gestaak word, terwyl elke afdeling in sy posisie moes bly.²⁹⁾

Sondagmiddag, 20 Maart om twaalfuur, het die tweede samekoms plaasgevind. Winsloe het verklaar dat hy en sy offisiere besluit het om oor te gee, as dit met militêre eer kon geskied en as sy offisiere hulle wapens en privaateiendom kon behou. Cronje het die voorwaardes aangeneem. Advokaat Buskas en luitenant Rondell is aangeseem/.....

---

29). B.V.12: Brief van P.A.Cronje aan Kolonel Winsloe, Potchefstroom, 19 Maart. 1881;

Dr. M. Heyns, bls. 304; Buitengewoon nommer der Staats-courant, Pretoria, 27 Jun. 1881, bls. VIII; Herinneringen, 1 Sept. 1913.

om die memorandum bevattende die vredesvoorwaardes op te stel. Winsloe het versoek dat die krygsgevangenes, deur Cronje op 18 Desember geneem, ook ingesluit moes word. Dieselfde dag is Winsloe meegedeel dat die krygsraad sy versoek toegestaan het.³⁰⁾ Winsloe het Cronje per brief bedank vir die billike manier waarop hy hierdie saak afgehandel het.³¹⁾

Op 21 Maart 1881 is die voorwaardes van oorgawe in dieselfde tent waarin die vorige twee samekomste gehou is, deur beide partye onderteken. Kolonel Winsloe het onderneem om al die posisies wat deur die Britse troepe te Potchefstroom beset is, te verlaat, alle wapens en ander goedere wat aan die Britse regering, asook goedere wat aan privaat persone behoort het, aan Cronje te oorhandig. Winsloe en sy offisiere kon hulle private eiendomme behou. Die Engelse garnisoen kon die kamp onder hulle eie vlag verlaat en hulle sou nie as krygsgevangenes beskou word nie. Solank as vyandelikhede voortduur, moes hulle beëindig is. Winsloe moes Cronje van 'n volledige lys van sy offisiere, manskappe en ander persone in sy kamp voorsien/.....

30). B.V.5 : Notulen van den Krijgsraad te Potchefstroom gehouden op den 19 den Maart 1881; Charles L. Norris-Newman, bls.362.

31). B.V.12, bls.327: Brief van P.A.Cronje aan Kol.Winsloe, Potchefstroom, 20 Maart 1881.

voorsien . Die Engelse garnisoen wat die kamp binne 'n bepaalde tyd moes verlaat, sou na die Vrystaat onder 'n vredesvlag uitgelei word. Gedurende die ontruiming moes daar geen kommunikasie tussen die dorp en die kamp wees nie. Uitsondering sou gemaak word in die geval van persone wat deur hulle offisiere daartoe reg verleen is. Solank as Winsloe se afdeling marsjeer, mog daar geen gewapende mag nader as twee myl van hulle af kom nie. Cronje het onderneem om al die gewonde Engelse in die Boerehospitaal te verpleeg.³²⁾

Cronje het die gunstigste voorwaardes onder die omstandighede denkbaar aan die Engelse garnisoen gemaak. Die Engelse het erken dat die behandeling wat hulle van Cronje en sy manskappe ontvang het, uiters vriendelik was.

" Great kindness was shown by the Boers", skryf kolonel Winsloe, "and every assistance given in procuring provisions for the garrison, and medicines and comforts for the sick the moment hostilities ceased. Gifts of every kind were showered upon them, no soldier going away emptyhanded. One Boer sent fifty ducks to the sick and wounded, of whom there were respectively eight and fifteen".³³⁾

Die aand van 21 Maart 1881 het Cronje en sy staf Winsloe en sy offisiere op 'n dinee onthaal. Herhaaldelik het Winsloe gewag gemaak van die vriendelike manier waarop Cronje hulle onthaal het. Die volgende dag het Cronje die landdros van Kroonstad, Oranje-Vrystaat, van die oorgawe te Potchefstroom in kennis gestel. Hy versoek die/.....

-
- 32). B.V. 5 : Memorandum der Voorwaarden betreffende de Capitulatie te Potchefstroom, 21 Maart 1881; Dr. M. Heyns, blse. 306 - 307; Staats-Courant gedurende de Vrijheidsoorlog van 1881, 30 Maart, bls. 49.
- 33). Lady Bellairs, blse. 272 - 273.

die landdros om kolonel Winsloe die nodige hulp en steun te verleen en om sy depêche onverwyld aan die bevelvoerende offisier te Newcastle, Natal, te stuur. Winsloe moes die ammunisie aan hom afgee sodat hy dit in bewaring kon hou totdat Brand definitiewe bevel, daaromtrent kon uitreik. Hy moes ook sorg dat Brand hiervan in kennis gestel word. ³⁴⁾ 'n Brief met volledige besonderhede is vir ³⁵⁾ die doel vir Brand ingesluit.

Die dag hierna het die Britse troepe onder eskortering van kommandant Wolmarans en 'n klein berede mag die dorp verlaat. Aan kolonel Winsloe is 'n perd en aan majoor Thornhill wat ongesteld was, 'n rytuig geleen. Op versoek van Winsloe het Cronje aan hom 'n portret as aandenking gegee. ³⁶⁾

Terwyl die garnisoen die dorp verlaat, het Winsloe in sy slotaanmerking die Boere "a fine soldierly lot of men", genoem. ³⁷⁾ Luitenant Rundle het hom ook die gedrag van Cronje en sy manskappe geroem:-

"Every mark of respect was shown by the Boers to H.M. troops, and neither by sign nor word was any discourtesy shown them whilst marching through the town. In short, the courtesy shown by the Boers after the cessation of hostilities to those who a few days before had been their enemies, could not have been exceeded by any European nation." ³⁸⁾

- Die /...
- 34). B.V. 12, bls. 328: Brief van P.A. Cronje aan die Landdros van Kroonstad, Potchefstroom, 22 Maart 1881.
- 35). Ibid., bls. 329: Ibid. aan pres. Brand.
- 36). Ibid., bls. 333: Brief van P.A. Cronje aan komdt. Wolmarans van Mooirivier, Potchefstroom, 24 Maart 1881;
Staats-Courant, 1881, Aanhangsel, bls. 1X;
Herinneringen, 1 September 1913.
- 37). Lady Bellairs, bls. 273.
- 38). Ibid.

Die vyandelikhede te Potchefstroom was beëindig en nou kon die manskappe vir 'n paar dae met verlof na hulle huise gaan. Op 24 Maart het Cronje van Potchefstroom vertrek. Al die manskappe sou weersop 1 April te Potchefstroom bymekaar kom om vandaar na Heidelberg te vertrek. Indien daar intussen nog nie vrede gesluit is nie, sou hy en sy kommando na die Drakensberg opruk om Joubert te gaan versterk. Gedurende sy afwesigheid van Potchefstroom sou kommandant Greeff met 'n patroolie van dertig man agterbly om die orde te handhaaf.³⁹⁾

Terwyl Cronje op sy plaas was, is die vrede finaal gesluit.⁴⁰⁾ Joubert was reeds op weg na Potchefstroom. Cronje het daarom die kommandante en burgers beveel om daar bymekaar te kom om die Kommandant-generaal te ontmoet.⁴¹⁾ Op 2 April het Joubert sy opwagting gemaak.⁴²⁾ Joubert het Cronje en sy manskappe bedank vir hulle aandeel aan die stryd en namens die regering is hy en sy kommandante uitgenooi om op 14 April 1881 die Volksraadsitting te Heidelberg by te woon.⁴³⁾ Dieselfde dag het Cronje sy kommandante van hierdie regeringsbesluit in kennis gestel.⁴⁴⁾

Intussen het Sir Evelyn Wood die regering te Heidelberg/.....

-
- 39). B.V.12: Brief van P.A.Cronje aan W.E.Bok, Staatssekretaris Heidelberg, Potchefstroom, 24 Maart 1881.
- 40). B.V.12, bls.344 : Brief van P.A.Cronje aan komdt. A.J.G.Ooithuizen, Gatsrand, Potchefstroom, 1 April 1881.
- 41). B.V.12, bls.348: Brief van P.A.Cronje aan komdt. J.P. Snyman, Marico, Potchefstroom, 1 Apr.1881.
- 42). B.V.12, bls.349: Brief van P.A.Cronje aan A.M.Goetz, Potchefstroom, 2 April 1881.
- 43). B.V.12, bls.351 : Brief van Buskus aan Cronje, Potchefstroom, 6 April 1881.
- 44). B.V. 12, bls. 353, 354 en 355 : Briewe van P.A.Cronje aan kommandante Kock, Greeff en Snyman, Potchefstroom, 6 April 1881.

de Berg meegedeel dat Cronje sy plig versuim het en nie die bepalinge van die wapenstilstand te Potchefstroom nagekom het nie. Die regering het Wood verseker dat indien sy gegewens juist is, hulle sou toesien dat die oorgawe te Potchefstroom ongedaan verklaar word. Die eiendomme van die Engelse geneem, sou teruggegee word. As Wood dit nodig geag het, kon hy die garnisoen na Potchefstroom laat teruggaan. Hiermee was Wood tevrede en hy het onderneem om die garnisoen nie weer te laat teruggaan nie. Te Newcastle is dit weer noodsaaklik geoordeel om die Britse garnisoen onder toesig van 'n vrygeleide na Potchefstroom te laat terugmarsjeer. Twee van die Boere se beste manne moes te Newcastle agterbly totdat die geleide weer veilig terug is. J.S. Joubert en J. Cronje, twee van P.J. Joubert se burgers, het as gyselaars agtergebly. ⁴⁵⁾

Die saak sou seker hierby borus het, maar in Mei 1881 het minister Gladstone in die Britse Laerhuis weer die kwessie aangeraak. Hy het die oorgawe te Potchefstroom as 'n daad van verraad bestempel en beweer dat Cronje opsetlik die terme van die wapenstilstand verswyg het. Hy het ook verduidelik dat die Boereleiers ten volle ingestem het om die oorgawe te vernietig deur toe te laat dat die garnisoen na Potchefstroom kon teruggaan. ⁴⁶⁾

Die Driemanskap was hieroor verontwaardig. Hulle afkeuring van Gladstone se toespraak is per telegram aan J.J. Pratt/...

45). B.V. 10, Nr. 104 : Verslag van die byeenkoms te Newcastle, 28 Mei 1881;

Dr. M. Heyns, bls. 308; Du Plessis en Weilbach, blse. 373 - 390.

46). European Mail, bls. 15, 5 Mei 1881; Aangehaal in Buitengewoon nommer der Staats-Courant, Pretoria, 27 Jun. 1881, bls. Vlll.

J.J.Pratt, konsul vir die Suid-Afrikaanse Republiek in Londen, meegedeel. Hulle is diep gegrief omdat die oorgawe te Potchefstroom deur Gladstone verraad genoem is. Tot op die oomblik is hulle belet gewees om 'n behoorlike uitleg van die saak te gee, maar hulle het by die Koninklike Kommissie ⁴⁷⁾ aansoek gedoen om die nodige uitleg te gee en om hulle teen kwaadwillige rapporte te beskerm. ⁴⁸⁾

Die Koninklike Kommissie het ingewillig om aan die versoek van die Driemanskap te voldoen. Op Maandag, 20 Junie 1881, het die Driemanskap hulle verslag van die oorgawe te Potchefstroom voor die Kommissie gelê. Die verslag het onweerlegbaar bewys dat Cronje hom stiptelik by die instruksies van die regering ⁴⁹⁾ gehou het. Van verraad aan Boerekant was geen sprake nie.

Cronje het nie 'n buitengewoon belangrike aandeel aan die Eerste Vryheidsoorlog gehad nie. Die stryd het in Potchefstroom ontbrand, maar daarna het hy vir drie maande lank die Engelse beleër sonder dat daar enige noemenswaardige gevegte plaasgevind het. Die vernaamste veldslag ⁵⁰⁾ is op die Natalse grens gelewer. As gevolg van die Boere se skitterende weerstand en uiteindelijke oorwinning te Majoeba is vredesonderhandelinge van Engelse kant begin. Dis maar 'n geringe aandeel wat Cronje in die staking van vyandelikhede gehad het. Was dit nie vir die sogenaamde/.....

47). Die lede was Sir Evelyn Wood, Sir Hercules Robison en Sir Henry de Villiers.

48). Buitengewoon nommer van de Staats-Courant, 27 Jun. 1881, bls. VIII.

49). Ibid.

50). Laing's Nek, Ingogo en Amajoeba.

sogenaamde verraud nie, dan sou sy naam nie so blywend onder die Engelse posgevat het nie. Maar die Britse jingo-skrywers het van hierdie Potchefstroom-voorval gebruik gemaak om Cronje in hulle geskrifte in 'n vals lig voor te stel as hulle daarop uit was om die Engelse publiek op te hits en rassehaat tussen die twee nasies te saai. Die belangrikheid van die oorgawe te Potchefstroom en die rol wat Cronje daarin gespeel het, is oordryf. Die naam van Cronje het by die Engelse onvergeetlik geword. "The undoubtable Cronje" en "the tyrant of Potchefstroom" sou hulle nie gou vergeet nie.

51)

---

51). Louis Creswicke: South Africa and the Transvaal War, Vol. IV, bls. 71.